

ВІДГУК

про дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук **Л.М. Корнієнко** «Українська фразеографія другої половини ХХ – початку ХХІ століття: тлумачні та перекладні словники». – Спеціальність – 10.02.01 – українська мова. – Київ, 2017. – 218 с.

Опрацювання теоретичних і практичних зasad лексикографічного опису фразеологічного складу української мови поступово переміщується у центр уваги багатьох науковців. В опублікованих розвідках, статтях, монографіях дослідники розглядали питання інтерпретації фразеологізмів у лінгвістичних словниках, формулювали рекомендації щодо лексикографічного опрацювання фразеологічного фонду української мови.

Якщо в 40-х роках ХХ ст. визначний російський мовознавець В.В.Виноградов заклав основи нової галузі східнослов'янського мовознавства – фразеології, то в 70-х роках ХХ ст. дослідниця української фразеології Л.Г. Скрипник мала всі підстави стверджувати, що з'явилася нова галузь українського мовознавства – фразеографія, оскільки вітчизняними вченими створено праці, пов'язані із розробленням спеціальних методів і прийомів укладання фразеологічних словників, принципів добору й розташування в них мовного матеріалу, висвітленню функціональної та семантичної специфіки фразеологічних одиниць тощо.

За останні десятиліття з'явилися десятки фразеологічних словників різного типу й призначення, ґрутовні видання з теоретичних проблем фразеографії, яка нині перебуває на етапі інтенсивного розвитку. Тому є реальна можливість і потреба узагальнити надбання української фразеології у справі підготовки словників, виявити ієрархію словникових праць шляхом систематизованого опису фразеологічних лексиконів.

Актуальність пропонованого дослідження визначається саме увагою до питань теорії і практики укладання тлумачних та перекладних фразеологічних словників періоду становлення і розвитку української фразеографії.

Як зауважує В.Д. Ужченко, «фразеографія жорстко залежить від ступеня розробки загальної фразеологічної теорії, від конкретних досліджень запасу

літературної, ареальної, субстандартної ідіоматики, зіставно-типологічних студій. .. Проаналізовані вище словники засвідчують інтенсивний пошук українських учених, перед якими ще, правда, лежить неозоре фразеографічне поле діяльності» (Фразеологія сучасної української мови. – Київ : Знання, 2007. – С. 429). А задля того, щоб ця фразеографічна діяльність була плідною, необхідно вивчати попередній досвід, створюючи узагальнювальні праці з історії та теорії фразеографії.

Опрацьовуючи тему дисертаційного дослідження, Л.М. Корніенко зуміла правильно обрати його напрям. Задля комплексного дослідження специфіки лексикографування фразеологізмів в українських тлумачних і перекладних словниках другої половини ХХ – початку ХХІ ст. визначено принципи словникового опису фразеологічних одиниць, специфіку систематизації та структурування словниковых статей у фразеографічних працях, способи відображення фразеологічної семантики реєстрових одиниць, особливості лексикографування системних відношень і явищ (полісемії, синонімії, антонімії та варіантності) у структурі тлумачних та перекладних фразеологічних словників. Для дослідження використано фактичний матеріал з українських тлумачних та перекладних словників, семантико-парадигматичних словників та словників-довідників, створених в Україні за останні 5 десятиліть (усього понад 70 фразеологічних праць). Це забезпечило належний емпіричний рівень дослідження та об'єктивність отриманих результатів. Зважаючи на відсутність в україністиці комплексних досліджень з історії та теорії фразеографії зазначеного періоду, цілком схвалюємо вибір теми дисертаційного дослідження. Її актуальність незаперечна, оскільки тема органічно пов'язана з пріоритетними напрямами розвитку сучасної україністики, зокрема її опрацьовано в межах планової наукової теми відділу загального мовознавства Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України «Мова, суспільство й культура у їхніх взаємозв'язках», яку виконували на умовах державного замовлення.

Дисертація Л.М. Корнієнко чітко структурована: вона складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них та загальних висновків, списку умовних скорочень, списку використаної літератури та списку лексикографічних джерел (загалом 248 позицій).

«Вступ» (с. 5–11) містить усі необхідні структурні елементи: короткий екскурс в історію наукової проблеми та стан її опрацювання, обґрунтування теми, актуальності запропонованого дослідження, зокрема вказано на її зв'язок з державними науковими програмами; чітке формулювання мети та завдань дослідження, визначення об'єкта й предмета вивчення, окреслення фактичного матеріалу та джерельної бази дисертації, методів дослідження; передбачено теоретичне та практичне значення роботи, визначено, в чому полягає наукова новизна, подано відомості про публікації та апробацію результатів дослідження. 6 публікацій автора, 1 з яких – у закордонному науковому виданні, доповіді, виголошенні на 7 наукових конференціях та інших наукових зібраннях, достатньо висвітлюють проблематику дослідження.

Перший розділ «*Теоретичні засади вивчення фразеографії у лінгвістичній науці*» присвячено розглядові теоретичних проблем фразеології, напрямів дослідження цих мовних одиниць у сучасній лінгвістиці, зокрема інтерпретовано питання фразеологізму як одиниці окремого структурного рівня мови. На думку дисертантки, «визначення фразеологічної одиниці, з'ясування її специфіки та основних диференційних ознак залишаються найважливішими теоретичними проблемами як сучасної фразеології, так і фразеографії» (с. 12). Адже від того, що саме вкладають фразеографи в поняття фразеологічної одиниці, залежать і об'єм словникової праці, і систематизація матеріалу в ньому. Докладно розглянуто питання про різновиди класифікаційних схем фраземного складу, які сьогодні активно побутують у лінгвістиці. Комплексне вивчення параметрів фраземокласифікацій має важливе значення для теорії фразеології, оскільки воно допомагає з'ясувати природу фразем, а також визначити особливості їхнього функціонування в мові. У сучасних мовознавчих енциклопедіях, іншій підручниково-довідковій лінгвістичній літературі увагу

закцентовано здебільшого на семантичній фраземокласифікації. Аналізована робота вирізняється з-поміж багатьох інших власним прочитанням і глибоким осмисленням класичних праць із фразеології, а не крізь призму інтерпретацій інших дослідників. Це стосується, зокрема, розгляду питання про класифікації фразеологізмів, яке розглянуто досить докладно, наголошено на внеску українських учених-фразеологів у розвиток не лише української, а й слов'янської фразеології. Ідеться, зокрема, про генетичну фраземокласифікацію Л.А. Булаховського та функційну фраземокласифікацію Д.Х. Баранника.

Цінним теоретичним набутком і першого розділу, і дисертаційного дослідження в цілому є підрозділ 1.4 «Принципи укладання фразеологічних словників в українському мовознавстві», в якому на основі ґрунтовного вивчення макро- та медіоструктури словників сформульовано принципи формування реєстрів різних типів фразеологічних словників.

Позитивною рисою першого розділу, на нашу думку, є те, що він дає повне уявлення не тільки про теоретичне підґрунтя дослідження, а й про його методологічні засади. Адже розглянуто термінологічну базу дослідження, схарактеризовано фактичний матеріал, детально проаналізовано методи дослідження фразеологічного матеріалу, запропоновано методологію опису фразеографічних праць за лексикографічними параметрами із застосуванням понять макроструктури та мікроструктури словника. Вступний розділ дає уявлення не тільки про наукове осмислення досліджуваної проблематики, а й про власний хід наукового дослідження. Можемо констатувати, що Л.М. Корніenko виявила лінгвістичну ерудицію та добру обізнаність з поглядами вітчизняних та іноземних учених, висловлює слушні міркування щодо дискусійних питань, подає узагальнення щодо різноманітних концепцій, напрямків, течій.

У другому розділі «Історія української тлумачної і перекладної фразеографії другої половини ХХ – початку ХХІ століття» дисерантка аналізує макро- та мікроструктуру тлумачних та перекладних фразеологічних словників. Це, власне, є центральним і найскладнішим завданням рецензованої

роботи. Адже потрібно було розглянути велику кількість словників, схарактеризувати їх структурні параметри, простежити, як розгорталися фразеографія в Україні, як від словника до словника вдосконалювалися способи лексикографічного опису фразеологічних одиниць. Важливо було проаналізувати словникову продукцію і з погляду зацікавленого користувача, і науковця-лінгвіста, і з позиції укладача цих праць. А для цього потрібна і добра лінгвістична підготовка, і велика ретельність, і детальне ознайомлення зі словникарською «кухнею»: доскіпливим вивченням передмов та інструкцій для укладання фразеографічних праць, рецензіями та відгуками про них фахівців, їх інтерпретацією в спеціальній науковій літературі. І головна складність – укладися в обсяг, визначений для дисертаційного дослідження. Можна константувати, що з цим завданням дисертантка впоралася, їй вдалося стисло сказати якщо не про все, то про основне стосовно кожної з аналізованих праць. У цьому зв'язку цікаво було знати думку Л.М. Корнієнко про ілюстративний параметр у словниках тлумачного типу, наскільки докладною має бути паспортізація джерел у словниках різного призначення, чи можливе в словниках подання ілюстративного матеріалу без паспортізації?

Панорамного характеру набув другий підрозділ другого розділу, у якому йдеться про перекладну фразеографію, адже якщо кількість тлумачних словників обчислюється в межах десятка, то перекладних фразеологічних словників упродовж досліджуваного періоду в Україні створено понад півсотні. Одразу впадає у вічі відмінність двох основних типів словників що обсягу їхніх реєстрів. Якщо кількість лексикографованих фразеологічних одиниць у найбільших тлумачних лексиконах не сягає й десяти тисяч, то реєстр перекладних словників коливається від 30 до 150 тисяч одиниць. Очевидно, це пов'язано з різним розумінням поняття *фразеологічна одиниця*, а також з різною мотивацією створення словників. У тлумачному словнику об'єктом опису має бути однорідний матеріал з дуже чіткими критеріями його добору, відповідно до чого передбачено систему формул тлумачення цих одиниць. У перекладних словниках тлумачний параметр здебільшого відсутній. На стор.

91-ї дисертантка цілком резонно зауважує: «Якщо у тлумачних словниках основоположним елементом є тлумачення, то в перекладних – основне смислове навантаження на співвідносній одиниці перекладу в іншій мові, її максимальному співвідношенні з фразеологізмом іншої мови». Отже, головне завдання перекладного словника - пошук адекватного відповідника частково нівелює вимогу залучення до його реєстру *власне фразеологізмів*, розширюючи тим самим обсяг реєстру таких словників, що уможливлює подання в ньому одиниць, які не потребують тлумачення, оскільки компоненти таких висловів не втратили своїх прямих значень і не переосмислилися. Тому автор одного з таких словників, Ілля Григорович Данилюк, назвав свою працю так: «Великий сучасний російсько-український українсько-російський словник фразеологізмів та **сталих виразів**» (Донецьк, 2009). Зазначено, що реєстр цього словника становить 150000 одиниць.

У третьому розділі «*Лексикографування системних відношень і явищ в українській тлумачній та перекладній лексикографії*» простежено особливості лексикографічного опису у фразеологічних кодексах системних зв'язків, які виявляються у відношеннях та опозиціях полісемії, варіантності, синонімії та антонімії фразеологічних одиниць. На думку дисертантки, «у фразеології явища багатозначності, антонімії, синонімії, варіантності представлениі досить широко, що переконує в необхідності їх системної фіксації в сучасних фразеологічних словниках» (с.124). У результаті аналізу значного фактичного матеріалу дисертантка приходить до висновку, що відтворення явищ полісемії та варіантності є невід'ємним атрибутом і тлумачних, і перекладних фразеологічних словників, а лексикографічний опис фразеологічної синонімії та антонімії є об'єктом спеціальної уваги окремого типу словників – семантико-парадигматичних, які також стали набутком української фразеографії. Не підлягає сумніву твердження дослідниці про те, що полісемічні, синонімічні та антонімічні відношення лексикографуються переважно в словниках тлумачного типу.

У докладних та змістовних «Висновках», що завершують дисертацію, узагальнено результати дослідження, розставлено необхідні акценти, визначено найважливіші завдання, які потребують розв'язання й реалізації на сучасному етапі розвитку української тлумачної та перекладної лексикографії.

Разом із тим, як і кожна багатопланова праця, рецензована дисертація не позбавлена окремих неточностей та сумнівних міркувань:

По-перше. Вимагає коментарів поділ словників на короткі, середні та повні (с. 6 автореферату; у тексті дисертації така диференціація словників відсутня). Якщо фраземний склад сучасної української мови становить близько 8000 одиниць, то чи можна кваліфікувати «Словник фразеологізмів української мови» (2003), що максимально охоплює фразеологічний фонд сучасної української літературної мови, як середній? Чому його слід вважати неповним?

По-друге. На стор. 30-ій зазначено, що автором словників «Фразеологізми у творах Богдана Лепкого» та «Фразеологія творів Бориса Харчука» є С.Є. Панцьо. Варто уточнити, що професор Стефанія Єлисейвна Панцьо є головним редактором і співавтором обох словників, які підготував колектив викладачів кафедри української мови Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Їх авторами є також професор Тетяна Пилипівна Вільчинська, доценти Ірина Михайлівна Бабій, Ніна Олексandrівна Свистун, Наталія Дем'янівна Парасін, Наталія Іванівна Лісняк, Тетяна Михайлівна Миколенко, а також Марія Ярославівна Наливайко.

По-третє, у списку використаної літератури відсутня праця Л.Г. Боярової «Синонімія дієслівних фразеологічних одиниць сучасної української літературної мови» (Харків, 1982), яку бажано було б використати під час написання третього розділу дисертації.

По-четверте, праця не позбавлена стилістичних огріхів. В тексті дисертації й автореферату помітне надування пасивними конструкціями, напр., *вибір принципу лексикографування фразеологічних одиниць обґрунтовується укладачами певного словника у передмові* (с.38) замість

вибір принципу лексикографування фразеологічних одиниць укладачі певного словника обґрунтують у передмові; алфавітний принцип використовується упорядниками (с.39) замість алфавітний принцип упорядники використовують; *синонімічні одиниці англійською мовою подаються в дужках* (с. 54) замість *синонімічні одиниці англійською мовою подають у дужках*. Трапляються випадки недотримання позиційних чергувань: *рідко у аналізованих* (с.43), *у іменних фразеологізмах* (с.43), *фразеологізми у ідеографічних словниках* (с.53) і под.

Підсумовуючи, констатуємо, що Л.М. Корнієнко подала до захисту оригінальне завершене наукове дослідження, в якому отримано нові науково обґрунтовані теоретичні та практичні результати, що в сукупності є суттєвими для розвитку фразеології, фразеографії та лінгвоукраїністики загалом. Дисерантка глибоко проникла в суть досліджуваних явищ і вперше в україністиці в системному вигляді презентувала тлумачну та перекладну фразеографію української мови другої половини ХХ – початку ХХІ століття. Дисертація відзначається чіткістю композиції, добре продуманою структурою. Стиль викладу характеризується конкретністю, ясністю, аргументованістю. Висловлені в ході аналізу зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації, в якій отримано науково обґрунтовані результати, що мають не лише теоретичне, а й важливе практичне значення: вони з успіхом можуть бути застосовані в навчальному процесі під час викладання курсів та спецкурсів з фразеології, фразеографії, для написання підручників та посібників, дадуть новий імпульс створенню якісно нових лексикографічних праць.

Основні результати дослідження достатньо повно висвітлені в публікаціях у фахових виданнях. Зміст автореферату відповідає основним положенням дисертації.

Отже, дисертація «*Українська фразеографія другої половини ХХ – початку ХХІ століття: тлумачні та перекладні словники*» цілком відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого

постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 і заслуговує присудження її авторові – *Корнієнко Ларисі Миколаївні* – наукового ступеня кандидата філологічних наук.

Офіційний опонент

кандидат філологічних наук, доцент,
старший науковий співробітник
відділу лексикології, лексикографії
та структурно-математичної лінгвістики
Інституту української мови НАН України

I.S. Гнатюк

Гнатюк Надія Степанівна
співробітник Інституту філології
української мови НАН України
7 квітня 2014 р.

Генеральний секретар B.I. Гнатюк